УДК 37.014.25:378

Порівняльна характеристика процесів глобалізації та інтернаціоналізації в контексті формування сучасної освітньої політики

Жанна Чернякова

У статті розглянуто поняття «глобалізація» та «інтернаціоналізація»; надано їх визначення; схарактеризовано складові процесу глобалізації та розкрито їх вплив на процес інтернаціоналізації; проаналізовано різні підходи до порівняння їх виявів у освітній галузі.

Ключові слова: глобалізація, інтернаціоналізація, глобалізаційні процеси, міжнародний вимір.

На сучасному етапі розвитку полікультурного суспільства відбувається глобалізація світових процесів і явищ, які охоплюють політичну, економічну, соціально-культурну та освітні сфери життєдіяльності. Процес глобалізації є однією із новітніх тенденцій розвитку суспільства, який активно популяризується в усіх країнах світу. Процеси глобалізації та інтернаціоналізації збігаються в часі й просторі та безпосередньо впливають на формування національної освітньої політики і визначення ключових пріоритетів розвитку освіти у більшості країн світу. Отже, державна освітня політика будується на врахуванні інтеграційних процесів, на визначенні спільних цілей, змісту, завдань, стратегій розвитку освіти.

Незаперечним є той факт, що процеси глобалізації та інтернаціоналізації сприяють, з одного боку, реформуванню та створенню конкурентоспроможних національних освітніх систем, які відповідають високим міжнародним стандартам, а з другого – спрямовані на плідне співробітництво з міжнародними освітніми організаціями, департаментами освіти, навчально-виховними закладами різних країн світу та залучення нових стратегічних партнерів до освітньої діяльності.

Аналіз науково-педагогічної літератури, міжнародних, європейських, державних освітніх рекомендацій та постанов свідчить, що широкого обговорення набувають питання вивчення впливу сучасних інтеграційних процесів на освітню сферу та їх взаємозв′язок. Наукові дослідження В. П. Андрущенка, М. З. Згуровського, В. Г. Кременя, В. О. Кудіна, Н. Г. Ничкало, А. А. Сбруєвої спрямовані на розкриття сутності, характеристики та визначення наслідків впливу глобалізаційних процесів на розвиток освіти. Проблеми глобалізації стали предметом вивчення куранських дослідників (О. І. Локшина, О. В. Матвієнко, О. К. Мілютіна, Л. П. Пуховська, А. А. Сбруєва), російських науковців (І. Ю. Алексашина, Б. С. Гершунський, Т. Є. Зоріна, А. П. Ліферов, С. В. Тарасов). Концептуальні засади процесу інтернаціоналізації освіти обгрунтовано в наукових працях Ф. Альтбаха, М. Ван дер Венде, Х. де Віта, Дж. Найт, П. Скотта, У. Тайхлера, М. Харарі та ін.

Метою нашої статті є визначення діалектичного зв′язку, взаємозумовленості та впливу інтеграційних процесів на формування освітньої політики розвинених європейських країн. Для реалізації цієї мети виокремлено такі завдання: визначити

сутність процесів глобалізації та інтернаціоналізації, встановити спільні та відмінні риси між зазначеними феноменами в освітній галузі.

За останні три десятиліття завдяки процесу глобалізації світ зазнав чимало політичних, економічних, соціально-культурних змін. Процес глобалізації як феномен привернув до себе увагу в кінці 1980-х років, коли розпочалося його широке обговорення в наукових колах як єдиної визнаної універсальної моделі існування націй і культур.

Так, на конференції ректорів Асоціації європейських університетів (1999 р.) М. Ван дер Венде наголосила, що більшість ректорів розуміють глобалізацію як макросоціоекономічний процес, витоки якого знаходяться поза навчальним закладом і на них неможливо вплинути. У глобалізації вони визначають культурний та інтелектуальний аспекти. Проте дослідниця підкреслює, що процес інтернаціоналізації освіти є відповіддю університетів на глобалізацію, і на нього можливо вплинути, бо пов'язаний з академічними та інтелектуальними цінностями [19].

Глобалізація є багатовимірним, складним феноменом, оскільки вона зумовлена всім ходом історичного розвитку. Українська дослідниця А. А. Сбруєва аналізує теоретичні підходи до визначення сутності поняття «глобалізація», виділяє історичні етапи розвитку та виокремлює специфічні риси кожного з них, а також розглядає політичний, економічний та культурний аспекти впливу глобалізації на розвиток освіти. На її думку, найбільш активним періодом у розвитку процесу глобалізації були 90-ті рр. XX ст. Отже, його сутнісними характеристиками стали формування світового освітнього простору та створення інфраструктури Інтернету, інформаційно-комунікативних технологій тощо [5].

І. М. Дичківська зазначає, що «глобалізація відображає формування єдиного соціального, інформаційного й освітнього простору в масштабах усієї планети, зокрема через діяльність засобів масової інформації, мережі Інтернет» [4].

Крім того, процес глобалізації можна вважати наслідком міжнародної комунікації, яка стала можливою завдяки впровадженню нових інформаційних технологій та сприяла зростанню доступності до необмеженої кількості знань, нової інформації, а також поступової інтеграції та взаємозалежності світових систем.

На думку дослідників Дж. Найт і Х. де Віта, глобалізація трактується як «потік технології, економіки, знань, людей, цінностей, ідей … через кордони. Глобалізація впливає на кожну країну по-різному залежно від національної історії, традицій, культури та пріоритетів» [15].

На сучасному етапі, на думку дослідника Л. Харвея, новим виміром глобалізації є її «часово-просторова компресія», яка відбувається за допомогою використання інформаційно-комунікативних технологій. Тому глобалізація відіграє головну роль у «великому різноманітті технологічних, економічних, культурних, соціальних та політичних тенденцій, які сприяють більшою мірою розширенню соціальних систем країн, ніж їх кордонів» [10].

Дослідник Дж. Левін доводить, що процес глобалізації впливає на освітню сферу, та зазначає його прояви, а саме: громадський сектор фінансування, приватний сектор, інформаційно-комунікативні технології, продуктивність та

ефективність освіти, зовнішню конкурентоспроможність, реструктурування, підготовку кваліфікованих спеціалістів тощо [16]. Проте Ф. Альтбах розглядає вплив глобалізації на освіту через застосування ІКТ (як спільну мову для комунікації), масовий попит на отримання вищої освіти та висококваліфікованих кадрів, а також власні потреби особистості [6].

У той же час науковці Д. Хелд, А. Макгру, Д. Голдблет, Дж. Перретон визначають глобалізацію як процес, який спрямований на перетворення просторової організації соціальних відносин і угод та активізацію діяльності трансконтинентальних та міжрегіональних потоків і мереж на глобальному рівні. Так, вони розглядають поняття «глобалізація» з позицій просторово-часового підходу та виділяють чотири невід'ємних компоненти: ширину глобальних мереж, глибину глобального взаємозв'язку, швидкість глобальних потоків, силу глобальної взаємозумовленості [11].

Дослідник Д. Вен Деме зазначає такі особливості впливу глобалізації на розвиток вищої освіти: по-перше, глобалізація висуває підвищені вимоги до навчальних закладів освіти як центрів постачання знань, які зумовлені швидким розвитком суспільства знань; по-друге, активізація глобалізаційних процесів вимагає підготовки висококваліфікованих робітників та покладає відповідальність на навчальні освітні заклади; по-третє, глобалізація звужує діяльність держав у галузі управління і освітньої політики, оскільки до цього підключаються різні приватні сектори та постачальники приватної освіти, і, нарешті, глобалізація розширює кордони міжнародного ринку освіти, відповідно, навчальні освітні заклади встановлюють і розвивають міжнародне співробітництво, мережі тощо [9].

Доречно навести цитату Х. де Віта, який зазначив, що «глобалізація суспільств і ринків та її наслідки для вищої освіти, а також нове суспільство знань, засноване на використанні ІКТ, призводить до докорінної зміни діяльності навчальних освітніх закладів і характеру інтернаціоналізації освіти» [15].

Варто звернутися до доробку науковців Дж. Найт і Х. де Віт, які, вважають глобалізацію багатоаспектним процесом, виділяють його складові, які власне, й упливають на розвиток освітньої сфери, а саме – міжнародного виміру освіти [15].

Так, дослідниця Дж. Найт аналізує значення та наслідки процесу глобалізації для інтернаціоналізації через такі складові: суспільство знань (збільшення акценту на неперервній освіті і постійному професійному розвитку; необхідність отримання нових знань, навичок, кваліфікацій в освітніх програмах); інформаційно-комунікаційні технології (нові методи постачання освіти для місцевих і закордонних навчальних закладів, а саме: супутниковий зв'язок, режим он-лайн); ринкову економіку (збільшення комерціалізації і споживання вищої освіти та підготовка на інституціональному і міжнародному рівнях); лібералізацію торгівлі (збільшення імпорту та експорту освітніх послуг і освітнього продукту у зв'язку з усуненням бар'єрів) та управління (зміна ролі освітніх представників як

державних, так і недержавних на національному рівні; введення нових освітніх структур на всіх рівнях) [14].

Розглянемо, як же співвідносяться поняття «глобалізація» та «інтернаціоналізація». Дослідники Р. Еланд, В. Медведєв вважають, що глобалізація – це більш висока форма інтернаціоналізації [2, 3]. Іншої думки дотримується Є. І. Бражнік, яка зазначає, що поняття «інтернаціоналізація» тотожне поняттю «глобалізація», тобто відбувається інтенсифікація відносин, взаємодії й обмінів на рівні всієї планети, а також взаємопроникнення соціальних сфер комунікації на світовому рівні. На думку дослідниці, інтернаціоналізація є наслідком транснаціональної гармонізації структур та соціальних моделей, яка знаходить відображення, насамперед, в освітній сфері [1].

З 90-х р. XX ст. у міжнародних наукових колах обговорюються різні підходи щодо розгляду процесу інтернаціоналізації освіти. По-перше, його розглядають як процес, що об'єднує міжнародні та міжкультурні перспективи і враховує не тільки головні функції навчальних закладів, але й цілі, освітні стратегії, навчальні плани та програми. По-друге, відбувається відчутний перехід від соціальної і культурної мотивації до економічної, оскільки політика неолібералізму змусила навчальні заклади шукати альтернативні шляхи фінансування, враховуючи сучасні ринкові відносини.

Оскільки поняття «інтернаціоналізація освіти» є багатовимірним, дослідник Б. Вехтер розглядає розвиток цього процесу в Європі на таких рівнях: індивідуальному; академічному; інституційному; національному. Процес інтернаціоналізації освіти перебуває в постійному динамічному розвитку під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. Тому існують різноманітні підходи до визначення поняття «інтернаціоналізація освіти», отже, розглянемо деякі з них [18].

Так, дослідник М. Бартелл вважає, що «інтернаціоналізація – це комплексний і політично керований процес, який є складовою культурного життя, навчального плану, науково-дослідної діяльності університету та його суб'єктів» [7]. Дослідник Дж. Местенхаузер визначає інтернаціоналізацію як багатовимірний процес навчання, який включає інтеграційні, інтеркультурні, інтердисциплінарні, порівняльні, контекстуальні, технологічні та глобальні виміри знань. Він наголошує, що головним є не отримання знань та належної інформації, а їх застосування в житті та формування критичного мислення у міжнародному вимірі [17].

На нашу думку, найбільш вживаним і доречним є визначення зазначеного поняття дослідниці Дж. Найт, яка зазначає, що «інтернаціоналізація вищої освіти є процесом інтеграції міжнародного/інтеркультурного виміру у викладання, наукові дослідження, соціальні послуги, що їх здійснює вищий навчальний заклад» [13]. Дж. Найт вживає три терміни та розкриває їх сутність: «інтернаціональний» використовується для розуміння взаємовідносин між націями, культурами та країнами, оскільки інтернаціоналізація передбачає врахування та повагу до різноманітних культур, які навіть існують в межах однієї країни, суспільства та навчального закладу; «інтеркультурний» використовується для характеристики проявів інтернаціоналізації «вдома»; «глобальний» (найбільш дискусійний термін) означає забезпечення та використання міжнародних можливостей [13].

Отже, інтернаціоналізація ґрунтується на співробітництві між націями, які виконують певні ролі, де головними суб'єктами є нації та їхні стратегічні взаємовідносини, які базуються на взаємоповазі та взаєморозумінні, в межах геополітичних структур. У той же час глобалізація призводить до реорганізації світового порядку, оскільки високі технології та масова культура змінюють національні кордони. Саме тому глобалізація віддає перевагу конкуренції за гарний освітній продукт, а не співпраці. Так, У. Тайхлер зазначає, що інтернаціоналізація пов'язана з фізичною мобільністю студентів, викладачів, управлінського персоналу, міжнародною освітою, тоді ж як глобалізація характеризується суперництвом, яке керується міжнародним ринком освіти та комерціалізацією отримання знань [6].

Науковці Дж. Курі, Р. де Енджелис, С. Лакотте слушно зауважують, що глобалізація представляє неоліберальні, орієнтовані на ринкові відносини сили, які керують усім світом, проте інтернаціоналізація ґрунтується на міжнародних угодах між державами, що спрямовані на обмін ідеями та розвиток толерантності між націями [8].

У той же час інтернаціоналізація наголошує на комунікації між різними націями та культурами, на існуванні та визнанні різноманітних націй і полікультурності світу. Швидкий розвиток економічної глобалізації, застосування та впровадження нових технологій, збільшення міжнародних обмінів між націями і культурами поступово досягають глобального рівня та розуміння універсальних стандартів і цінностей.

Так, дослідник Р. Метьюс вважає, що головною рисою, яка поєднує обидва поняття, є міжнародна освіта; він пояснює, що інтернаціоналізація не збігається з глобалізацією, а включає специфічні особливості неоліберальної ідеології глобалізації [11].

Своєю чергою дослідниця Дж. Найт наголошує, що «глобалізація – це рушійна сила, яка визначає стратегії розвитку і характер процесу інтернаціоналізації, а саме: інтернаціоналізація кардинально змінює освітню політику держав, а глобалізація впливає на розвиток процесу інтернаціоналізації» [12].

Дослідниця М. Ван дер Венде наголошує, що у відповідь на глобалізацію процес інтернаціоналізації в таких розвинених країнах, як Велика Британія, Австралія, США, має ринково-орієнтований характер та керується двома підходами – комерційним і конкурентним. У той же час континентальні європейські країни мають тенденцію до кооперативного підходу, який сприяє створенню спільних освітніх програм, наприклад, ERASMUS, SOCRATES, the Lifelong Learning Programme, які насамперед вимагають прийняття спільних принципів освітньої політики, відповідальності та співробітництва держав [19].

Отже, глобалізація ґрунтується на домінуванні політики неолібералізму як державної ідеології, яка привела до посилення конкуренції та ринкових відносин, а також поширилася на сферу освітніх послуг. Основу процесу глобалізації становить її політико-економічний аспект (розширення сфери впливу наднаціональних організацій, які прагнуть до світового правління, – ВТО, Всесвітнього банку, Міжнародного валютного фонду, ОЕСР та ін.). В умовах глобалізації освіта набуває нового змісту, функцій, завдань, тоді як процес інтернаціоналізації будується на політиці культурного плюралізму, його основу становить культурний аспект, тобто створення та збереження загальних

культурних цінностей, які знаходять своє відображення в державних законодавчих документах та у пріоритетних стратегіях реформування освітньої сфери.

На сучасному етапі глобалізація чітко окреслює нові перспективи, виклики та ризики. Важливо наголосити, що дослідники з питань міжнародної освіти розглядають глобалізацію як процес, який впливає на інтернаціоналізацію. Отже, інтернаціоналізація змінює світ освіти, у свою чергу, глобалізація визначає характер процесу інтернаціоналізації. Як зазначає дослідниця Дж. Найт, ці два процеси є різними, але тісно взаємопов'язаними. Взаємозв'язок, котрий існує між ними, є не тільки лінійним, але й діалектичним [12].

Таким чином, глобалізація впливає на формування всіх компонентів процесу інтернаціоналізації вищої освіти, на впровадження міжнародного виміру освіти, вимагає розширення ринку освітніх послуг, освоєння і використання нових методів, прийомів та засобів навчання, інформаційно-комунікативних технологій, методологічних підходів в освоєнні знань, особистісно-зорієнтованого підходу в освіті – формування особистості з глобальним мисленням.

Глобалізація та інтернаціоналізація є різними, але тісно взаємопов'язаними процесами. У той же час це підкріплює думку про те, що глобалізація є більш загальним процесом, який впливає на різні сектори суспільного життя, зокрема, освітню сферу. Зазначені наслідки впливу глобалізації на інтернаціоналізацію в освітній галузі, впровадження міжнародного виміру в навчально-виховний процес доводять, що інтернаціоналізація є не тільки відповіддю (по-перше, підготовка молоді до життя й роботи у взаємозалежному, складному та об'єднаному світі; по-друге, розвиток освіти та науково-дослідної роботи повинні сприяти розв'язанню національних і міжнародних проблем), але й каталізатором процесу глобалізації (особливо комерційної освіти для іноземних студентів).

На подальшу розробку і конкретизацію заслуговують питання визначення взаємозв'язку феноменів глобалізації та інтернаціоналізації з процесами європеїзації та регіоналізації освітніх систем.

Список використаних джерел:

1. *Бражник Е. И. Интеграционные процессы в современном европейском образовании : монография / Е. И. Бражник. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2001. – 200 с.*
2. *Эланд Р. Национальные организации и транснациональное образование / Р. Эланд // Высшее образование в Европе. – М., 2000. – № 3. – С. 3–4.*
3. *Медведев В. Глобализация економики : тенденции и противоречия / В. Медведев // МэиМО. – М., 2004. – № 2. – С. 5–8.*
4. *Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.*
5. *Сбруєва А. А. Порівняльна педагогіка : навчальний посібник. – 2-ге вид., стер. / А. А. Сбруєва. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. – 320 с.*
6. *Altbach P. G. Internationalization and Exchanges in Global University [Електронний ресурс] / P. G. Altbach, U. Teichler // The Future of Sponsored Educational Exchanges in an Internationally Mobile Academy : A Symposium convened by the Institute of International Education and the German Academic Exchange Service (DAAD), New-York, 2000. – 15 p. – Режим доступу : http://www.daad.org/daadiie/iie/htm.*
7. *Bartell M. Internationalization of Universities : A University culture-based framework / M. Bartell. – Higher Education. The Netherlands : Kluwer Academic Publishers. – 2003. –*

№ 45. – P. 43–70.
8. Currie J. Globalizing practices and university responses ; European and Anglo-American differences / [J. Currie, R. DeAngelis, H. D. Boer, J. Huisman, C. Lacotte]. – Westport : Praeger publishers. – 2003. – P. 67–71.
9. Damme D. V. Quality assurance in an international environment : national and international interests and tensions. Background paper for the international seminar in January 2002 in San Francisco / D. V. Damme. – San Francisco. – 2002. – P. 88–92.
10. Harvey L. Defining quality / L. Harvey, D. Green // Assessment and evaluation in higher education : an international journal. – 1993. – № 18/1. – P. 9–34.
11. Held D. Rethinking globalization / D. Held, A. McGrew, D. Goldblatt, J. Perraton // The global transformations reader : an introduction to the globalization debate / In D. Held & A. McGrew (Eds.). – Cambridge [etc.] : Polity Press. – 2000. – P. 54–60.
12. Knight J. Strategies for Internationalization of Higher Education : Historical and Conceptual Perspectives // J. Knight, H. De Wit // Strategies for Internationalization of Higher Education : A Comparative Study of Austria, Canada, Europe and the United States of America. – Amsterdam : EAIE, OECD/IMHE, 1995. – Chapter I. – P. 5–32.
13. Knight J. Readings EOTU Project at UIUC – 2003 Internationalization : Developing An Institutional Self-Portrait Readings for EOTU Project / J. Knight. – November. – 2003. – P. 20.
14. Knight J. Internationalisation of Higher Education / J. Knight // Quality and Internationalisation in Higher Education. – OECD, Paris, 1999. – P. 13–28.
15. Knight J. Internationalisation of Higher Education in Asia Pacific Countries, European Association for International Education / J. Knight, H. de Wit. – Amsterdam, 1997. – p. 11.
16. Levin J. S. On Cooperation and Competition : A Comparative Analysis of National Policies for Internationalization of Higher Education in Seven Western European Countries / J. S. Levin // Journal of Studies in International Education. – № 9/2. – P. 147–163.
17. Mestenhauser J. A. International Education on the Verge : In Search of a New Paradigm. International Educator / J. Mestenhauser. – Volume VII. – № 2–3, Spring, 1998. – 20 p.
18. Wächter B. The virtual challenge to international cooperation in higher education: a project of the Academic Cooperation Association / B. Wächter. – Bonn : Lemmens. – 2002. – P. 43–56.
19. Wende M. C. van der. Internationalization policies : about new trends and contrasting paradigms / M. van der Wende // Higher education policy. – Elsevier, 2001. – Vol. 14. – P. 249–259.